

LIIKUV LUGEMIK

A. KRULL

PIRITA-KOSE

ÜLDÕPETUSE ÕPET. RÜHMIKU VÄLJAANNE

TALLINNAS, 1931. A.

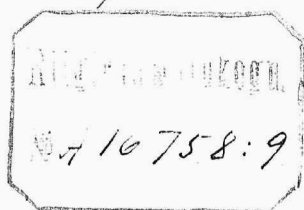

LIIKUV LUGEMIK

A. KRULL

PIRITA-KOSE

Sf. 13779 _____

ÜLDÕPETUSE ÕPET. RÜHMIKU VÄLJAANNE
TALLINNAS, 1931. A.

Tall. Eesti Kirj.-Üh. trükikoda, Pikk t. 2. 1931.

S A A T E K S .

Raamat viib õppetöö mõneks päevaks klassist välja loodusse. Lähtudes õppetöö viljastamise huvest, on Pirita, Merivälja ja Kose käsitlemine mõeldav koolis õppekäikude näol, ja raamat tahab abiks olla õppekäigel tekkinud küsimuste lahendamisel individuaalsel tööviisil.

Tänu võlgnen kirjanik Ernst Petersonile kaasabi eest, hra J. Kentsile ja Pirita kaunistamise seltsi kirja-toimetajale A. Strutzkinile, kes lahkesti lubas kasutada kõiki Pirita kohta olevaid materjale.

Tallinnas, 13. V 1931. a.

A. K.

HOMME SÕIDAME!

„Ema, ema!“ hüüdis Elli tuppa tormates ja raamatukoti lauale visates, „homme hommikul pane oma tütrele viisakas moonakott kaasa! Ütleme umbes paar-kümmend võileiba, viis-kuus apelsini, pool naela šokolaadi, kuivikuid, rosinaid, banaane, õunatorti, maasikaid vahukoorega ja...“

„Ja natuke sinepit keeleotsale! Kuhu sa's nüüd hakkad välja rändama?“ naeratas ema Elli säravaisse silmi.

„Homme sõidame Piritale!“

„Millega?“

„Laevaga Kalarannast!“

„Kadriorust oleks ju lähemal?“

„Seda küll, kuid Estonia ja Kalev sõidavad Piritale ainult Kalarannast.“

„Järgmisel päeval kell kümme kihas Kalarand noorist rändureist, kõigil käes leivakotid ja märkmikud pliatsi ning värvidega. Lõunatuul maalis õhetavaid laike kahvatanud palgeile, ja laste rõõmukilked sulasid lainte kohinaga omapäraseks meloodiaks.

Peagi olid kõik reisuseltsilised laeval, mis aeglaselt eemaldus rannalt. Piletimüüja rebis pileti igale õpilasele 13 sendi eest (50 % hinnalaandust). Lehti-Lenne ja Helve seisis laevaninas ja poetasid

valgetiivulisile kajakaile leivaraasukesi. Elli vaadet köitsid ulgumere kaugused, ja silm eksis siniuttu horison dil. Mari oli juba tutvuse sobitanud hallipäise eidekesega, kes istus korstna lähedal tuulevarjus oma kompsude kõrval. Jutukal eidekesel leidis nii palju huvitavaid mälestisi „häist vanust ajust“, et ta ümber peagi kogunes salgake uudishimulisi.

„Viis-kuuskümmend aastat tagasi,“ algas eideke oma jutustuse, „ei olnud Pirita see, mis nüüd. Väikesed kalurite hütikesed lümitasid jõe kaldail, kus tuis-kavail liivaluiteil kuivas võrke ja mõrdu. Metsparte pesitses kõrkjais ja kitsi, jäneseid ja mõtuseid hõilas ümbruskonna metsis. Ühel ilusal suvepäeval läksin kooliõega sadamasse, et sõita Piritale. Pirita ja Tallinna vahel pidas ühendust aurupaat Stern, kuhu mahtus umbes 30 inimest ja mille pilet maksis 40 kopikut. Sõitsime tunni ja veerandi, kuni Piritale jõud-sime, ja siis olime mustad kui korstnapühkijad.“

„Millest see tuli?“ küsis Elvi.

„Stern oli katuseta ja kõik aur, suits, nõgi langes paadisoliijaile. Mõnikord juhtus ka seda, et nõgi-suitsuga väljunud tulesädemed põletasid rõivaisse auke. Pirital puudus maandumissild. Suurvee ajal sõitis paat jõesuhu ja peatus tükike maad rannast eemal.“

„Kuidas siis maanduti?“ pärisid mitmed.

„Paadis oli alati pikk laud. Üks laua ots pandi kaldale, teine paadi äärele ja lauda mööda mindi maale. Kui vesi oli jões madal, siis ei saanudki sõita jõesuhu, siis jäi paat merele.“

„Ja sõitjad?“

„Paadijuht vilistas. Kalurid kuulsid vilet ja tulid sõitjaile paadiga vastu. Stern oli esimene Tallinna

ja Piritale vahel ühendustpidav paat. Temaga hakkas võistleva umbes samasuur paat K o n d o r, millel pileet maksis 30 kopikut, ja mis sõitis 1¼ tundi. Hiljem hakkas ühendust pidama kiirpaat K a l e v, mis sõitis 30 m. Piritale ja mahutas 20—30 inimest; siis suurem kiirpaat P i r i t a, kus leidis ruumi 65—100 inimesele. Kõik need laevad sõitsid tarviduse järele, kindla sõiduplaanita. Puudusid maandumissillad Piritale ja Tallinnas. Millegi pärast ei saadud silla ehitamise luba. Mootorpaadid peatusid rannast tükike maad eemal merel, kust kalur kandis sõitjad turjal rannale. Hiljem saadi maandumissilla ehitamiseks luba tingimusi, et sild peab olema hästi tugev. Ehitati 130 m-pikkune pukksild praeguse R u s s a l k a külje alla. Kui sild sai valmis, toodi rood sõidureid kolme ohvitseri juhatusel silla tugevust proovima. Sild ei langenud kokku ja tunnustati tarvitamiskõlblikuks. Aastate kestvusel organiseerus laevauhisus, kes ehitab Piritale pika maandumissilla ja pani Tallinna ja Piritale vahel käima L e i d a, T i m a n d r a, K a l e v ja P i r i t a.“

„Ja, siis oli Piritale sõit küll hoopis keerulisem kui nüüd,“ ütles Helve tõsisena.

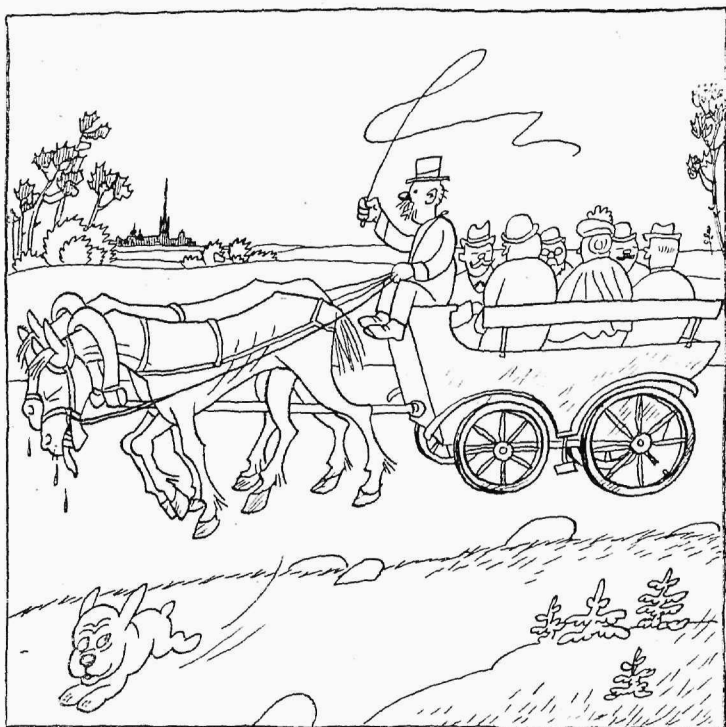
„Keegi ei sundinud neid paati suitsuma; nähtavasti see meeldis. Kui ei oleks meeldinud, oleksid autobussil sõitnud,“ väitis Mari.

„Autobussil!“ naeris Elli. „Küll sa oled ka rumal, kas sa siis sedagi ei tea, et autobuseühendus on hilisemaid saavutisi.“

„Siis ei olnud autost aimugi. Oli küll mingi hobuühendus n.-n. p e r e k o n n a v a n k r i l.“

„Perekonna vankril — küll oli ka veider nimetus. Ei tea, mis riistapuu see küll võis olla?“

„Perekonna vankrisse mahtus 7—8 inimest ja selle ette rakendati kaks hobust; nii sõidutati soovijaid Tallinnast Veneturult 20 kopiku eest Piritale.“

„N.-n. perekonnavanker“.

„Näe, näe, valendav Pirita rand ja männik juba käegakatsutavas kauguses,“ ütles Margoo pingilt tõustes ja Marile lähenedes.

„Mari, anna mulle oma pikksilm! Ma vaatan, kas näha on Äigna saart.“

„No, kuhu sa vaatad! Küll sa oled ka...!“ kukkus Liis naerma. „Sääl ju Naissaar. Äigna on ometi kirdes. Sul maadeteadus nähtavasti päris kehva-voitu. Kui koolitöö lõpul tuleb maadeteaduse test, küll sa siis alles päevi näed! Ütle mulle õige, kui suur on Naissaar?“

„12 rkm,“ vastas Margoo haavatud ilmel.

„Juba rannal,“ kiljusid läbisegi väikesed rändurid. Laev kinnitati maandumissillale, mis asub jõesuu paremal kaldal, ja kõik hüppasid laevalt pehmesse rannaliiva.

„Pirita ei olegi linnast nii kaugel, kui mina arvasin,“ imestas Helve.

„Me ei sõitnudki nii kaua, kui eile arvasime,“ kostus kaugemalt häält.

„Me sõitsime ka kiiresti, sõitsime nii, et vesi vahutas,“ seletas Elli, kes sõitis esimest korda laevaga.

„Mitte sugugi nii kiiresti, harilik sõidukiirus, 8 mere miili tunnis. Kalarannast tulime kell 10,10 välja ja nüüd on kell 10,40,“ kõneles Helve raputades liiva kingast.

Nii kõneldes väikesed rändurid jõudsid mereranda.

„Ei ühtki inimest rannal!“ hüüdis Mari.

„Vara veel! Oota, kui tuleb hooaeg, vaata siis! Siis on küll murdu inimesi, eriti veel pühapäevil.“

„Siin on suur liivahang ja varjulisem koht, vaba vaade merele, kas me ei peatuks siin?“

„Peatume jah, ma ei saagi enam edasi, kingad ääreni tolmpent liiva täis,“ hädaldas Vilma.

„Võta aga kingad jalast ja vantsi paljajalu,“ pilkas Mari.

PIRITA RANNAL.

„Päike, liiv, vesi ja vaigused männid — see on Pirita,“ deklameeris Liis, teiste üllatuseks juba trikoos, ja laskus kukeharjule päevitama. Teised järgnesid ta eeskujule, ja mõne viivu jooksul olid kõik kobaras kuumal liival.

Pirita, mis asub 5 km Tallinnast ida pool, on ajajooksul kujunenud tallinlaste päälelõunaseks ja pühapäevaseks väljasõidukohaks. Pirita jõuks on mererand, mis algab jõesuust ja kulgeb 2,5 km pikkuselt Meriväljani, säält edasi Viimsi poolsaareni. Mererand on kaetud peenikese liivaga. Veeviirust umbes 60—70 meetrit eemal on tihe männimets, kus sügisel kasvab rohkesti mitmesuguseid seeni. Pirita männiku-alune on hõreda taimekattega, talle omaseiks võiks nimetada kastikuid ja kasteheinu.

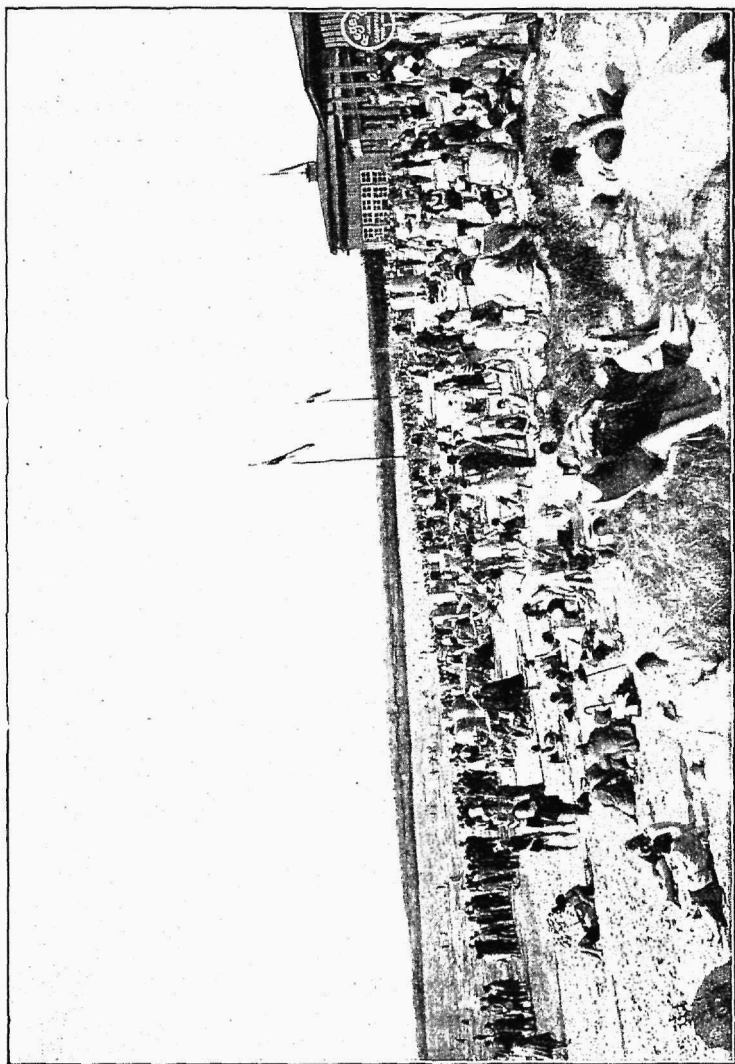
Pirita rannal on kaks peremeest. Jõe vasakul kaldal olev pindala kuulub Tallinna linnale, jõe parempoolne kallas aga Harju maakonnale. Kuuldavasti tahtvat linn enesele ka jõe parempoolset maa-ala, kuhu võiks korraldada eeskujuliku supelranna ja ehitada päikeseküllaseid, õhurikkaid suvilaid.

„Liit-duit-dii srii-srii-sirii,“ kostus häätujuline hõisk männikust.

„Tiilirlirlirlüü-tiirlirlirlirlülü.“

„See kostab ju päris kõrva lähedal, hõiskaja peab siinsamas olema,“ sosistas Liis istukile tõustes.

„Aa, säält ta ongi, seljalt roostekarva pruun, tumedamate täpega, kõhu alt tumehall kuuserästas.“

Pirita rannal.

„Ja teine ka! Otsib maast midagi; vist putukaid toiduks!“ vuristas Lehti-Lenne ja hiilis linnukesele lähemale.

„Mis sa asjata end vaevad, ega sa teda kätte saa! Parem jookse vaatama, kui soe on vesi!“

Lehti-Lenne viskas rätiku liival kasvavaile j u s s - h e i n u l e ja jooksis teadetelauani.

„Kuusteist kraadi!“

Seda kuuldes jooksid mitmed merre, vett kõrgele, kõrgele pritsides.

„Helve, Helve, ära uju punaste märkide lähedale, sääl on ujuda hädaohtlik,“ hoiatas Mari rannait, kes ei saanud minna ujuma, sest tal ei olnud trikood, milleta Piritall suplemine keelatud.

„Küll on hää sukelduda sooja vette, veerelda päikesekiirte kuumal paistel pehmes liivas; joosta ja valatleda värskes õhus!“ kiitis Vilma ja võttis hoogu võidujooksuks Elliga.

„Aai-ai!“ karjus ta juba pooltel teel ja laskus liivale põlvili.

„Mis nüüd?“ kohkus Elli ja jooksis oma sõbra juurde. See hoidis verist jalga põlvel.

„Näe, kui sügava haava v a r e s e k a e r lõikas varba vahele. Ma ei saa aru, milleks neid siin rannaliival nii palju kasvab!“

„Ah, see ongi uus supelhoone! Kas keegi oli avamisel?“

„Mina olin.“

„Jutusta, Elli, jutusta sellest,“ mangusid teised ja kõik lähenesid supelhoonele.

„Midagi iseäralikku ei olnud, kuid minule siiski huvitav, sest nägin sarnast toimingut esimest korda

1929. aasta juunil. Ilm oli kaunis külm ja tibas peenikest vihma, kuid oli rahvast siiski kaunis palju. Pärast vaimuliku õnnistamist tõmmati lipud hoonel olevaisse mastesse ja hoone avati rahvale kasutamiseks. Siis kõneles Tallinna linnapäa, ja see oli kõik.“

Ekskursandid sammusid nüüd supelhoone sisse, keskel olevasse avarasse einelaua ruumi, kus hooajal mängib orkester. Einelauaruumist läksid kaibiinisse, mille kasutamise eest võetakse tunnis 20 s.; säält edasi rõivastusruumesse, kus rõivastehoid maksab 10 s. päevas, ja lõpuks vaatasid supelhoone puurkaevu, elektriijaama ja postiagentuuri; viimasest võimalus osta mitmesugust kirjandust.

„Ruttu, ruttu!“ hüüdis Liis, kes enne teisi ruumide vaatluse lõpetas, ja viipas einelaua kõrval olevalt lahtiselt rõdult teisi, kes sorisid postiagentuuris Pirita kaarte.

„Lubage tutvustada: Pirita kaunistamiseltsi kirjatoimetaja — minu klassikaaslased,“ ütles Liis, kummardudes häätahtlikult naeratava härra ees.

„Pirita kaunistamise selts! Mis asi see on?“

„Ma olen tast üht-teist kuulnud, kuid mis ta tõeliselt on, seda ei tea.“

„Härra, kirjatoimetaja, kas...“

Enne kui Liis sai lause lõpetada, algas see:

„Pirita kaunistamise selts asutati 1925. aastal. Seltsi ülesanded on: Pirita suvituskoha ja ta ümbruse tervisliku seisukorra tõstmine; looduse, ajalooliste ja kultuuriliste iluduste ja väärtuste alalhoid ja täiendamine; spordi- ja mänguplatside, supelpaikade ja jalutusteede asutamine ja korrashoid; suvitajate ja suvituskoha küllastajate vaimsete ja kultuuriliste huvide

eest hoolitsemine; liikumisabinõude kättesaadavaks tegemine.“

„Aga mina olen kuulnud veel ühest teisest seltsist Pirital. Nii palju mäletan, et tolle nimi algas S tähega.“

„Aa!“ katkestas härra kirjatoimetaja.

„See on Sanatoorium Kloostrimets. Mõlemal seltsil on peaaegu ühesugused huvid ja sihid.“

„On need seltsid midagi ka juba teinud?“

„Selle maja nurgakivi, kus praegu seisame, pandi ühisel ettevõttel.“

„Kuidas see toimus?“

„See on pikk ja keeruline lugu. 1927. aastal kuulutas „Sanatoorium Kloostrimetsa“ juhatus avaliku võistluse arhitektide vahel Pirital mereranna planeerimiskava ja supelhoone projekti saamiseks. Projekti esimeseks auhinnaks määrati 40.000 marka ja teiseks 30.000 marka. Planeerimiskava pidi muutma metsiku maa-ala põhja pool Pirital jõge moodsaks kuruordiks. Supelkoha auks ja toreduseks pidi olema kuursaal pargiga, kõlakojaga, tennise- ja jalgpalli väljuga. Võistlusele esitati üksteist kavandit mitmesuguste märgusõnade all. Esimese auhinna vääriliseks tunnistati projekt, mis kandis märgusõna õhk, vesi ja päike; teise auhinna omandas projekt Ristuvad teed. Supelhoone pidulik nurgakivi panek oli 1928. a. novembris.

Pärast vaimuliku toimingu laotati lauale valge paber, millele kirjutati vabariigi valitsuse liikmete, Tallinna linnapää, Harju maavalitsuse esimehe ja hooneehitajate nimed. See kiri pandi punasest vasest torru.

Linnapää aetas vasktoru kirjaga nurgakivi avausse ja koputas kivile kolm korda vasaraga.“

Jutt kaldus supelhoonelt teisile ehtisile, mis asuvad jõe mõlemal pool kaldal. Et neid paremini näha, sammusid rändurid rõdult silla suunas, kuhu paistab teisist 30—40 ehtisist erinev sportiseltsi Kalev maja, mis ehitati juba 1911. aastal. Jõe linnapoolsel kaldal on Kalevi ujumisbassein ja Pirita korralikumaid maju, mis upuvad suvel aedade rohelusse. Jõe paremal pool kaldal olevad majad ja aiad jätavad veel palju soovida ilu ja korralikkuse mõttes.

PIRITA JÕEL.

„Ah, sarnane ongi kuulus Pirita jõgi,“ hüüdis Mari, kes esimest korda Pirital ja naeratas üle pika (45 m) silla käsipuu virvendavale voolule, millel hõljus valgeid süsti ja paate.

„Ma olin siis veel noormees, kui ilmasõja alul ehitati see sild,“ algas P. k. s. kirjatoimetaja, kes oli tulnud lastega ühes.

„Kas enne siin silda ei olnud?“

„Ei.“

„Kuidas saadi siis jõest üle?“

„Veeti p a r v e g a.“

„Inimesi veeti parvega, aga hobuseid, vankreid? Kas hobused parvele läksid?“

„Nad olid sellega harjunud ja lasksid endid rahu-likult sõidutada teisele kaldale. Parvele mahtus umbes 30 inimest. Parvevedaja võttis üleviimise eest kopiku inimeselt, kolm kopikut hobusemehelt.“

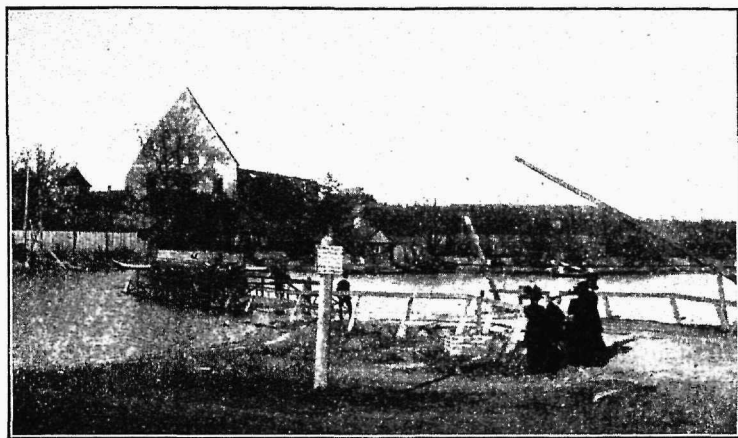
Pirita jõgi on 78 km pikk. Ta algab Kose kihelkonnas Paunküla mägede lähedal Pususoos ja suubub Tallinna lahte. Ta voolab paesel aluspinnal ja on seetõttu väga kääruline, madal ja kärestikurikas. Pirita jõe org on eeljäaaegne, sellepärast ära kulunud paas madalaks. Jääajastiku lõpul olnud ta merepõhi; maisamaaks saanud 4000—8000 a. tagasi. Jõe pahempoolne 23 km pikkune lisajõgi Kuivajõgi kaob Kose Uuemõisa juures 1,5 km pikkuselt salajõena maa alla ja tuleb enne Pirita jõkke suubumist uuesti nähtavale. Teine pikem lisajõgi on Tuhala. Kogu vesikonna pindala on 726,4 rkm.

Sillast kagu poole on jõgi allikaline, mis hädaohtlik süsta-

sõitjaile ja suplejaile. Pirita jõgi, mis kanali kaudu on ühendatud Ülemiste järvega, on Tallinnale vee tagavaraks, kui Ülemiste järves veepuudus.

Jõe parem kallas — elutud luited — on kaetud männistutega; savise põhjaga alad on madalad niisked lohud lehtpuistutega.

Pirita jões oli enne palju kalu ja vähki, kuid nüüd on vähjad viimseni hävitatud ja kalu vähe.

Paru Pirita jõel.

„Kui palju on siinne ümbrus ajaga muutunud!“ ütles P. k. s. kirjatoimetaja ja vaatas noorte silmi, kust hoovas elavat teadushimu.

„Mul on hää meel, et teie noortena õpite vaatlema kodumaa loodust ja hindama ajaloo mälestisesemeid; sellepärast siis mu parimaid soove teie tänase õppekäigu kordaminekuks!“

„Olge tänatud kõige eest, mis meile jutustasite!“ hüüdsid lapsed ja pöördusid sillalt kloostrivaremete poole.

KLOOSTRI VAREMEIS.

Esimene maja silla juures jõe paremal kaldal on Pirita kõrts kivitee ääres. Väikesed rändurid pöördusid kiviteelt pehmele liivasele tänavale, mis viib kloostri varemeteni. Kloostrivaremete esikülge piirab surnuaed, mis ümbritsetud paekivist aiaga ja kuhu maeti veel 1927. aastal. Pirita kaunistamise selts palus tervishoiu päävalitsuselt matmispaiga sulgemist. Selle põhjal keelas 1928. a. siseministeerium matmise nimetatud kalmistule. Käik varemeisse läheb läbi kellatorni. Sirge teerada viib kellatorni alt läbi surnuaia kirikusse.

Kell oli juba neliteist ja kodust kaasavõetud võileivad tülinaks pakikestes. Lapsed otsisid kõrgema, päikeseküllase koha, kuhu istusid sööma. Peaaegu kõigil lõunatajail leidus jutustada midagi Pirita kloostrist. Helve oli lugenud kooliraamatukogust Pirita kloostri valitsejannast; Elli teadis seda ja teist maaalusest käigust. Liis oli teiste üllatuseks võtnud kaasa raamatu, milles ütles olevat mõndagi huvitavat kloostri varemete kohta. Kes söömise lõpetanud, istus Liise lähemale uudishimus raamatut lehitsema ja lugema. Ka need, kes veel sõid, tahtsid kuulda. Et kõikide soovi rahuldada, võttis Liis raamatu ja luges:

Pirita klooster ehitati katoliku kiriku poolt rootsi

kuningliku senatori Gundmar de Ulfasa abikaasa, püha Brigitta mälestuseks. Püha Brigitta oli rootsi aadlik ja äratas oma imetegudega, vagadusega ja karmi paastumisega Euroopas suurt tähelepanu. Esimene temanimeline klooster ehitati — Vadstenas, aastal 1346. Klooster valmis alles 1368 aastal, viis aastat enne püha Brigitta surma. (Ta sündis 1303. aastal, suri 1373. a.) Teine klooster ehitati Eestis — Piritale ja kolmas Soomes. 18 aastat pääle Brigitta de Ulfasa surma arvas paavst Bonifatius ta katoliku kiriku pühakute hulka.

Brigitta kloostrid olid määratud mõlemale soole, nii naistele kui meestele. Igas kloostris pidid nunnade ja munkade pooled olema eraldatud kõrge müüriaga. Isegi kloostri aiad olid müüriaga jagatud kaheks, et nunnad ja mungad teineteisega ei puutuks kokku. Õed pidid hoolitsema vendade söögi, joogi, riiete ja pesu eest, mis erilisel rullil lükati müürisoleva avause kaudu ühelt poolt teisele. Et nunnad ja mungad pidid olema eraldatud, seda nõudis katoliku usu põhimõte.

Pirita kloostrit hakati ehitama 1407. aastal. Samal aastal saadi ehitamiseks luba Vadstena Brigitta kloostrielt, kellel olid seks volitused paavstilt. Ühes loaga saadeti Pirita kloostri asutajaile üle ka mõningad Brigitta pühad jäänused ja paar rootsi munk. Pääle püha Brigitta oli klooster pühendatud ka Mariale. Selle tõttu nimetati vanasti Pirita jõesuu ümbrust Marienthaliks — Maarjaorg. Brigitta nimetus kujunes aegamööda rahvasuus Piritaks.

Tallinna vanus kirjus kõneldakse, et Pirita kloostri

ehitasid Tallinna rikkamaid kaupmehi rootsi kuninga ja Paldi aadli toetusel.

Munki-nunni asus sinna elama juba 1412. aastal, kuna ehitusega jõuti lõpule alles aastal 1436, ja tolle aegne Tallinna piiskop Heinrich von Uexküll õnnistas kloostri.

Arvatakse, et kloostri hooned olid alul puust ja ehitati alles hiljem kivist. Kloostri ehitiste pindala moodustas ruudu, mille külg oli umbes 120 m. Kloostrit piiras nelinurkne välismüür. Kloostri ruumid asetsesid järgmiselt: eesväravast jõuti kloostri surnuaeda. Edasi piiras teine müür kloostri siseehitisi ühes joones praeguse terveksjäänud kiriku esiküljega. Kirik, mida kaunistasid kõrged aknad ja orvad müüres, oli keskel, kiriku kirdepooles nurgas asus nunnade rõdu.

Kirikus oli kolmteist altarit; igal altaril oli üks, pääaltaril aga kaks karikat, kaks küünlajalga ja kolm suitsetamisepanni. Pääaltaril põles igavese lambi punane tuli alalõpmata. Kiriku ukse kõrval oli lahtine haud ja haua kõrval puusärg, mis usklikkudele pidi meeletama paratamatut surma. Vasakut kätt pääukse lähedal oli kõrgem kivist alune, millel seisis jumalateenistuse ajal abtiss ja valvas nunni. Nunnad ei tohtinud läbida kloostrikiriku pääuksest. See sündis ainult kord nende elus — siis, kui neid kanti matusejumalateenistuses lihtsas puusärgis altari ette ja säält väikesele kalmistule, mis kiriku ees. Vasakseinas altari lähedal oli kolm väiksemat ust tahatud kivilinkidega. Need olid määratud pihtimiseks. See oli kodukorra järele ainus võimalus, kus nunn puutus kokku mungaga, õigemini pihtisaga, kellele ta kõneles läbi väikese avause maistest mõtetest, mis olid häirinud ja

rüvetanud Kristusele pühendatud hinge. Kirik oli määratud nunnadele ja munkadele ühiseks palvetamispaigaks, kuid mõlemad pooled olid eraldatud. Nunnadel oli keelatud palve ajal vaadata munkade poole.

Preestrite rüü oli lilla, mille vasakul küljel punane rist ja risti keskel valge ring, mis tähendas pühitsetud leiba. Mungad kandsid valget rüüdi, millel suur ring nelja punase täpiga, mis sümboliseerisid tarkust ja tuleleeki. Nende munkade rüüdidel, kes toimisid kloostri ilmalikke asju, oli valge rist viie punase täpikesega, mis tähendasid süütust ja Kristuse haavu.

Püha Brigitta kloostri reeglite järele pidi kloostri elama kuuskümmend nunna, kolmteist preestrit (Kristuse jüngrite arv koos Paulusega), neli diakonit (vastavalt kirikuisade Ambrosiuse, Augustinuse, Gregoriuse ja Hieronymuse arvule) ja kaheksa teenijat munka. Kas Pirita klooster jõudis nõuetava arvuni, ei ole teada.

„Vaak-vaak, vaak!“ karjus vares pedaja ladvalt. Liis katkestas lugemise. Elli tõstis silmad märkmikult, kuhu tähendas lugemise kestvusel andmeid üles ja Helve püüdis kummalise eksitaja häält järele aimata.

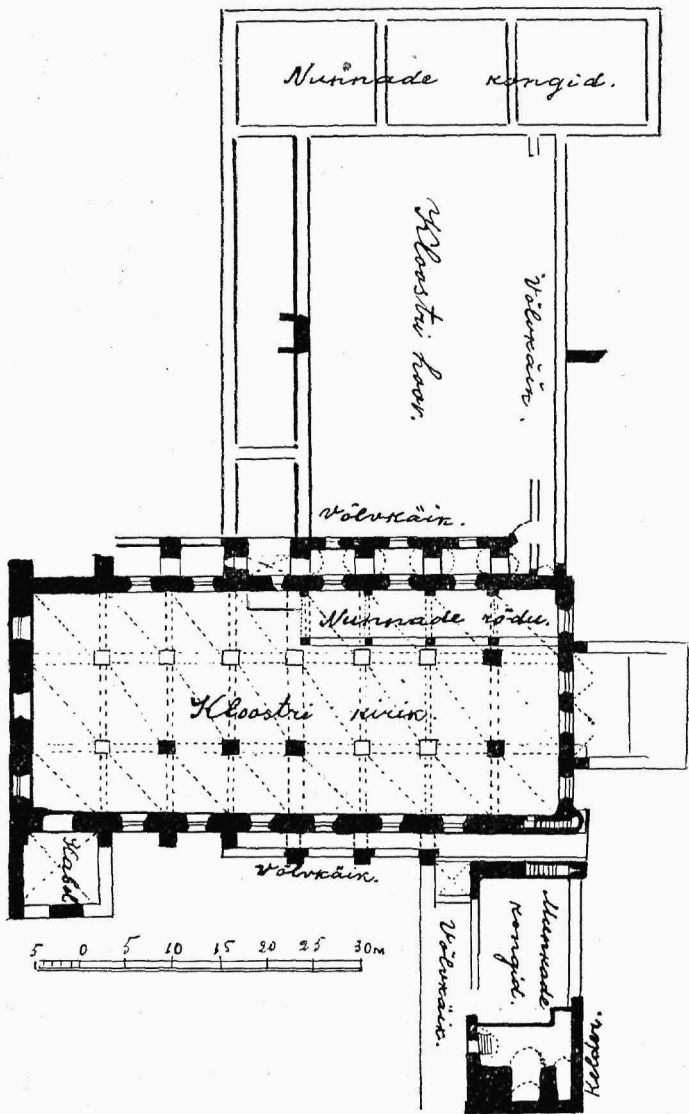
„Ha-ha-haa,“ kostis tagasihoidlik naer.

„Hi-hi-hii,“ sosistasid eelaastased kasteheinad kloostri seina ääres.

„Oh-oh-hoo,“ kohasid vanad pedajad kaugemal paesel rinnakul.

„Mul käsi kirjutamisest päris kange,“ algas Mari püsti tõustes.

„Ja minu jalad nii pinde täis, et võimatu tõusta,“ hoigas Vilma.

Pirita kloostri plaan.

„Hädasti kuluks siia kloostri laatsaret ära; tarvis Pirita kaunistamise seltsi kirjatoimetajale nimetada, kui tagasi läheme,“ osatas Helve, puhastades palituhõlma kuluheinust.

Nii naljatades võtsid kõik pliitsid ja joonestasid märkmikkudesse kiriku plaani ja nunnade rõdu; siis tõusid ja liikusid kirikust põhja poole, kus asus nunnade hoov. Vilma jooksis ringi ümber hoovi, teised joonestasid. Hoovi põhjapoolsel küljel olid nunnade kongid. Nunnade kongest viis võlvkäik kolme ukse kaudu nunnade rõdule. Neljas uks viis võlvkäiguist nunnade rõdu kõrval olevasse abtissi looži.

Lapsed liikusid nunnade hoovist kiriku kagupoolsele nurgale, kus asusid munkade kongid, mis olid ühenduses kirikuga võlvkäigu kaudu. Munkade kongide ja osalt ka kiriku all olid keldrid.

* * *

„Minu joonestamine on tänaseks lõpetatud,“ ütles Elli kurvalt ja pani märkmiku tasku.

„Kaotasid pliitsid pimedas kloostrikeldris kobades.“

„Sa mine tagasi ja otsi üles!“

„Kuhu ma enam pääsen, näed küll, et keldriust praegu suletakse.“

Viimastena keldrist väljunud lapsed jäid seisma kobarana viljapuu aeda kiravasse õitemerde.

„Ei meilgi ole vaja enam joonestada, kloostri plaan üldjoontes valmis. Siin ei saagi viimistleda, seda teeme

koolis,“ arvas Margoo tehtud plaani vaadeldes ja istus uibu alla keldri lähedal.

„Istuge teie ka! Siit avaneb võrratu vaade ümbrusele, ja võime edasi kuulata Liise juttu.“

„Ja, ja! Loeme edasi! See on ilus jutt!“ karjuti läbiseigi.

„Liis, kus su raamat on? Anna mulle, ma loen edasi!“

„Luba, mina loen!“ mangus Mari.

„Ei, ei! Liis lugegu edasi! Sul on pudikeel!“ otsustas Helve, kes suur Liise sõber, ja istus ta kõrvale kummuli lükatud tarule. Teisedki otsisid omale sobivad kohad istumiseks või lamamiseks. Elli laotas palitu ristikkeina murule ja heitis sellele selili, pani käed pää alla ja jäi pilvede liikumist vaatlema, lõokeste kauget, kõrget lõõritust kuulama. Tuul mängis eemal pervel kasvava jussheinaga ja puistas valgeid uibuõisi aiatele, keldrikatusele, kloostrimüürele ja kirevale lastekarjale.

Liis võttis teiste rõõmuks raamatu palitu taskust, lehitses mõne viivu ja leidis järje, kuhu oli ennist jäänud peatuma. Pööras veel mõne lehe, puhus raamatult eksleva valgepunaka uibuõie Helve hallile kitlile ja jatkas lugemist.

NUNNAKS ÕNNISTAMINE.

„Ela hästi, Hanne!“ hüüdis Camillo kaugenevalt laevalt.

„Nägemiseni, kallim!“ naeratas Hanne kaldalt. Laev kadus silmapiiri taha; valgeid lendlevaid pilvi tõusis äsja jääkattest vabanenud merelt, kui Hanne läks piki mereranda koju. Säääl luges ta päevi ja tunde sügiseni, mil Camillo pidi jõudma tagasi, et teda valges mõrsjarüüis viia altari ette. Möödus suvi, saabus sügis. Oli vihmaseid päevi, oli tormiseid õhtuid ja pikki, pimedaid öid, mil Hannele ikka enam selgus, et elu ilma Camillota ei ole mõeldav...

„Camillot ei ole enam! Uskumata... Kas sa siis tõesti hukkusid merel, nagu saabusid kuuldused siia!..

Ja milleks mina veel siin? Ei — minust ei ole nüüd enam kellelegi abi, ja minul ei ole ühtki sõpra, kes soendaks elukülmust! Matan mere mühinasse helli lapsepõlve hetki; põletan tuhaks kevadunelmad, mis eales enam ei kordu ja lähen minema,“ sosistas Hanne vaevalt kuuldavalt...

Liiv tuiskas Pirita rannal, ja uinutavalt kohises jõgi kõrgete kallaste vahel. Kuldnokad lendasid üle müüri kloostri aeda suigutama kurba igatsust ja kuulutama kevade võidukat lähenemist.

Parv kandis Hanne üle jõe teisele kaldale ja kumi-

sedes langes raske kloostrivärav ta järel kinni. Abtiss, kelle kuld kollased juuksed hoolikalt peidetud musta loori alla, võttis Hanne lahkelt vastu. Tutvustas teda uue koduga, kloostrikorraga, kommetega, uue elu vaga eesmärgiga ja andis talle valge, pika kasvandiku-

Kasvandiku kirikusse saatmine.

rüü igapäevaseks kandmiseks ja roosikrantsi palvetamiseks.

Siin algas Hannel elu hoopis teissugusem endisest, algas kloostrikasvandiku — valge õe — prooviaasta, mis langes nelja ossa, ja mille kestvusel ta pidi otsusele jõudma, kas tahab loobuda jää-

davalt ilmalikust elust, kas võib jätta maised soovid ja ihad, kas ihkab saada Kristuse mõrsjaks.

Hanne käis ühes teiste kasvandikkudega ja õdedega iga päev kirikus palvetamas ja altari ees põlvitamas. Altari eest tõustes läks nendega kiriku ukse kõrval oleva lahtise haua juurde, kus abtiss ühetooniliselt ja kurvalt leelutas ladinakeelseid palvesõnu ning lõpul viskas kolm peotäit mulda hauda. Sügavusse kukkumulla sahin pani Hanne südame imelikult värisema.

Õed läksid vaikides haualt oma kongi, Hanne kasvandikkudega kloostri kooli õppetundi. Kasvandikud tohtisid jalutada õppetundide vaheajal võlvkäigus. Üksteisega kõnelemine oli keelatud hommikul ja suure messi vahel.

Möödusid üksteisele sarnanevad päevad igaveses vaikus, Hanne palveldes, end piitsaga pekstes, ja pühakirja lugedes. Prooviaasta möödus pikka, millele järgnes nunnaks õnnistamine.

Õnnistamise päev kujunes suursünnimuseks, millest võtsid osa kõik kloostri elanikud; kaugemaltki ümbrusest kogunes uudishimulisi kloostri värava taha ja kirikusse vaatama õnnistamist.

Hanne oli terve öö veetnud hardais palvetusis. Ta virgus hommikul palvepuldide tagant, ja rõivastus värisevail sõrmil valgesse kasvandikurüüsesse, mida täna tal tuli kanda viimast korda. Päike hiilis raudvõrega kaetud kitsast aknast kongi, kus oli vaid väike säng, laud, tool ja Kristuse ristikuju, ja suudles pisaraid kahvatanud palgeil.

Kirikukellad helisesid, kui ta viimaks väljus poolhämärast väikesest kongist, et minna tähtsale teele,

kust ei olnud tagasipöördumist. Ta ees ja taga käisid kuus nunna, hoides käes põlevaid küünlaid ja laulsid. Teenivõde kandis rongi ees veripunast lippu, mille ühel küljel oli ristil kannatav õnnistegija, teisel küljel pilvist alla vaatav neitsi Maria pilt. Hanne seisatus kiriku ukse ees, kus piiskop talle õnnistatud sõrmuse sõrme surus. Missalugemise ajal tõi Hanne oma ohvrianni ja läks tagasi endisele kohale ukse ees, kuhu jäi seniks, kuni piiskop õnnistas rõivaid. Siis saatis piiskop talle järele teeniva õe. Hanne tuli, võttis kasvandiku valged rõivad altari varjus seljast ja läks paljajalu ja paljapäi lahtises kitlis piiskopi ette. Laskus altarile põlvili ja vaatas silma piiskopile, kes küsis talt viimast korda:

„Võid sa vandega töötada, et suudad jääda vae-
seks, karskeks ja kuulekaks?“

Värin läbistas Hanne keha, kui ta mõtted veel hetkeks kandusid tagasi kord nii päikesepaistelisse minevikku; siis langetas ta päa ja sosistas:

„Jah!“

Põlvilt tõusnule pani piiskop selga õnnistatud halli ordurüü ja pähe loori, mille järele jatkas missat. Hanne ei kuulnud piiskopi mahedat häält, ei nunnade laulu, ei kellade kumisevat kaja, ta tundis uimastavat viiruki, küünla lõhna ja üle kõige selle ääretut tühjust ja üksildust hallide müüride vahel. Nagu unes nägi ta altaril virvendavaid punakas-kollaseid tuletäppe, piiskoppi teenivaid preestreid, diakoneid ja munki.

Missalõpul, kui piiskop oli talle krooni pähe vajutanud ja jumalaarmu annud, laskus Hanne raamile, ja

neli nunna kandsid ta kirikust kloostrikongi, kus piiskop andis ta abtissi hoolde.

Sarnane tseremoonia lõpetas kasvandikupõlve; valge kasvandikurüüd asendus nüüd pika, halli, volditud nunnariüuga ja musta päärätiga, mille üle kanti valget linast rätti viie punase täpiga. Õdesid, kelle ülesandeks oli teha tubaseid töid, eristas punane rist vasakul käel.

MUNGAKS ÕNNISTAMINE.

Mungaks õnnistamisel mungale ei pandud sõrme sõrmust, selle asemel võttis piiskop tal käest kinni. Ka ei pandud mungale pähe loori, ega krooni, selle asemel hoidis piiskop käed õnnistatava kohal ja tegi ristimärgi. Igalt kloostriasse asuvalt mungalt ja nunnalt nõuti, et ta peab tooma teatud varanduse kaasa. Varanduseta isikuid ei võetud üldse kloostriasse vastu. Sellel, kes soovis mungana või nunnana kloostriasse elama asuda, tuli arvestada ka vanusega. Vanuse alammäär oli kloostri poolt kindlaks määratud. Nunnade vanuse alammäär oli 18 a., munkade aga — 25 aastat.

LEHEKÜLGI AJALOOST.

Pirita klooster oli hääs kuulsuses välismaa sellelaadiliste asutiste hulgas. Ta kuulsuse aluseks oli kloostri valitsev kord ja suured varandused. Kloostri oli palju maid. Viimsi poolsaar, Äigna saar, Pirita jõe vasakul kaldal olevad põllud ja heinamaad kuulusid kloostrile. Pääle selle oli tal maid veel mujal. Kloostri varandus kasvas usklikkude andeist.

Kloostri elanikud kasutasid ka talupoegade ebauskusku. Nad müüsid pattude andestamist mitmesuguste annetuste eest. Meeleldi võeti siin vastu ohvriannetena vahast küünlaid, hobuseid, härgi, vasikaid ja lambaid. Ohverdaja pani ohvrianni altarile, et ta loomad hästi kosuksid ja terved oleksid. Naised keerutasid šillingi või penni kolm korda ümber pää ja viskasid ka altarile.

Pattude andestamisi müüdi harilikult jaanipäeval, mis ajaks kloostri ümbrusse kogunes määratu rahvahulk. Ohverdamisele järgnes pöörane torupilli mängimine, joomine, tantsimine ja lõpuks verised kakelused.

14. mail 1564. aastal oli kloostri suur tulekahi. Puust hooned põlesid maani maha. Nad ehitati küll uuesti, kuid endine toredus oli kadunud. Nunnad ja mungad elasid suures puuduses. Tallinna võimumed ei hoolinud kloostri omadusõigusist. Orduaja lõpul palusid nunnad rootsi kuningat Erik XIV, et ta võtaks

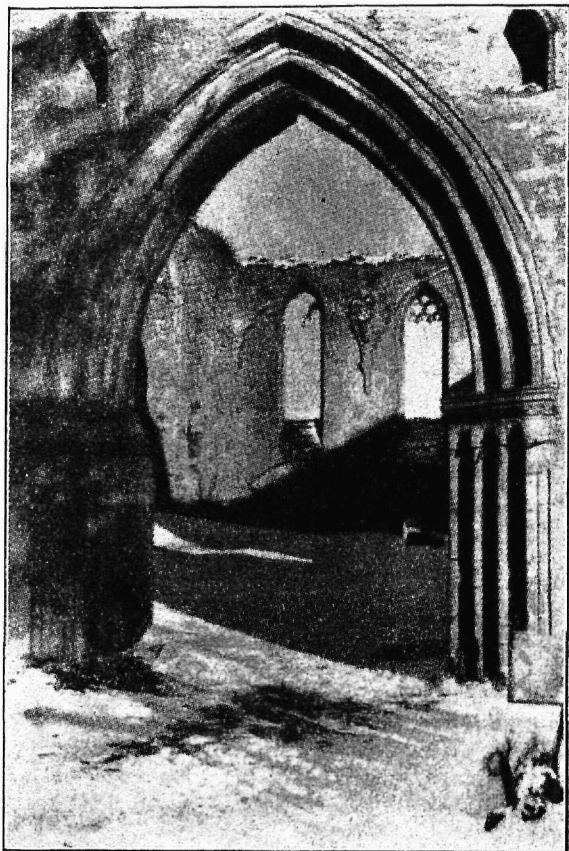

Pirita kloostri surnuaed.

nad oma kaitse alla. Erik XIV ei saanud otsekohe rahuldada nunnade palvet.

Pirita kloostri eluiga oli võrdlemisi lühike — ainult 141 aastat. 30. jaanuaril 1575. a. tungisid Juhan Julma väesalgad kloostri, tapsid mungad, vangistasid nunnad

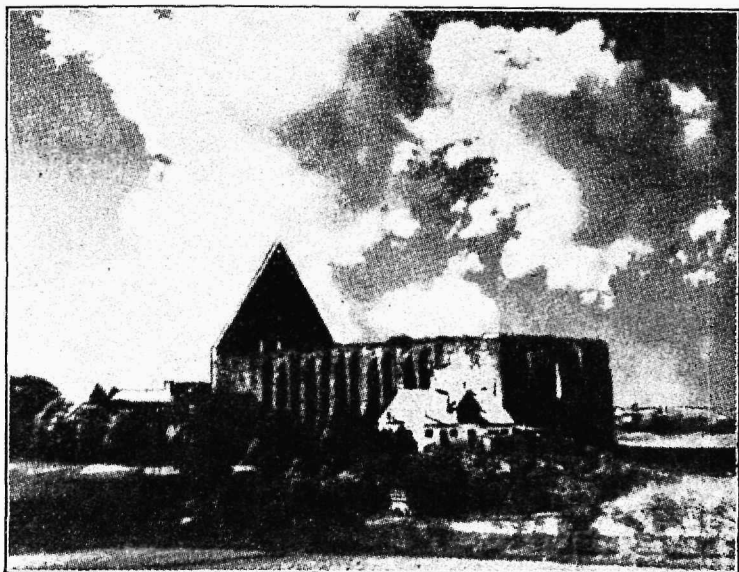

Sissekäik kloostrisse.

ja viisid nad enestega kaasa. Paar aastat hiljemini hävitasid venelased kloostri lõpulikult, tapsid või vangistasid kloostri elanikud ja kloostrisse varjule põgenenud talupojad. Eluga pääsenud nunnad ja mungad põgenesid mööda maad laiali. Hooned riisuti. Katused viidi ehitus-

ja tulepuuna laagrisse. Terveks jäid kloostrikirik, mõned võlvkäigud, nurgapäälne torn ja kelder munkade elamu all.

1930. a. suvel käisid kaks rootsi õpetlast kloostri varemeid uurimas. Kaevamisel leiti kiriku põranda alt

Pilvede võlu.

kõdunenud inimluid. Põhjapoolsest nurgast kaeveti välja suur kivitrepp. Paremat kätt nurgast altari tagant leiti suur kogu vanu rahasid.

„Kui huvitav,“ hüüdis Elli, kes kogu aja selili lamades lugemist oli kuulanud. Laste unistavad pilgud eksisid veel kauges, kauges minevikus, kui tõusti koju minekuks.

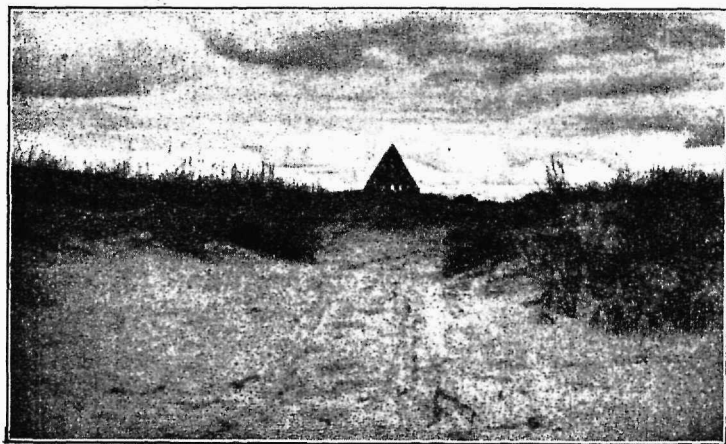
Liis pidi kodus olema täpsalt kell 19, sellepärast sõitis ta autobusega, mis viis ta veerand tunniga Veneturule. Mitmed teisedki sõitsid temaga kaasa, kuna osa lapsi eelistas jalaminekut.

„Hääd nägemist! Nägemiseni homme!“ kostus autobuse mürinast.

„Hääd sõitu! Homme näeme!“ vastasid mahaääjad.

Mõne viivu järele oli autobus vaatajate silmist kadunud, jättes maantee kohale looklema katkikäristatud tolmutpilvi.

Kadus — nagu kaob minevik olevikku, olevik tulevikku.

Tee igavikku.

PITSERID.

Pirita kloostri poolt väljaantud kiritõendused pidid kandma kloostri valitseja allkirja ja ovaalset rohelist pitserit.

1. Õdede ja vendade mõlema konvendi pitser kujutab Jeesust kiirtepärjas. Tema kõrval, mähituna rätti, millest sirutab käed palveks, põlvitab neitsi Maria. Maria selja taga paistavad looma pääd. Vasakul seisab lühikese käistega ja pikasabaga kleidis Brigitta. All palvetab paljasjalgne mees, saapad selja taga. Pitseri ladinakeelne kiri tähendab: Püha neitsi Maria ja Brigitta Mariendalis asuva kloostri konvendi pitser.

Pitser on praegu Tallinnas muuseumis.

2. Õdede konvendi pitser kujutab kroonitud neitsit Mariat lapsega.

3. Vendade konvendi pitser kujutab mäel risti, mille ees põlvitab munk.

MERIVÄLJA.

Piritalt 3 km kaugemal kirdes Viimsi poolsaarel on hiljuti asutatud suvituskoht Merivälja. Loodusnurgake, kus varemalt Viimsi mõisa kari otsis viletsat toitu paeselt pinnalt, on viimase kolme-nelja aasta jooksul jaotatud umbes 300 krundiks ja kraavitatud.

Vähe on suvituskohti, mis võiksid kiidelda nii kiire kasvuga kui Merivälja. Väikesest ja hädisest 54-tiinulisest kalurikülast on moodne kultuur loonud nägusa aedlinna, kus valitseb küla idüll ja vaikus. Siin on maapind huumusrikkam Piritast ja lehtpuil paremaid kasvamisvõimalusi, olgugi, et Lasnamägi ulatub siia kõrge järsu kaldana. Igal suvilal on oma viljapuuaed rohkete lillepeenardega, ja kui neile lisaks arvata paekalda ja ranna vahel lopsakalt kasvavaid pihlakaid, leppi, pärni, sangleppi ja toomingaid, mille oksil hilja õhtul laulavad ööbikud — siis vast saame ligikaudse kujutluse sellest kaunist aedlinnast.

Õige rohkesti kasvab Meriväljal sarapuid, millest Pirita võib vaid unelda. Palju sarapuu õisi, mida müüakse Tallinna turul, on pärit Meriväljalt. Ei puudu siin ka meie kodumaa metsade ilu — nõtke valgetüveline k a s k.

Vaevalt võib mõni teine koht Tallinna läheduses võistelda lindude rohkusega Meriväljal. Parimaid laulikuid on siin k ä o s u l a n e — ö ö b i k u k ö s t e r. See linnuke on päältpoolt rohekashall, kõhu alt helekollane, tiivad ja saba rohekaspruunid. Laulab tite-ritt, tite-ritt, tekk-tek-terit. Käosulane püüab sageli teiste laululindude viise järele aimata.

Ilusaim lind välimuselt on aga vihmkass — peoleo. Ta keha on helekollane, tiivad, saba mustad, sabasulgede otsad kollased, nokk helepunane. Linnuke on väike ja pelglik, nii et teda vaid harva õnnestub näha. Sööb karvaseid putukaid-röovikuid ja marju. Kõneldakse, et ta võivat juua vaid lehilt. Peaaegu päeva läbi kostab ta laul — peo-leo, peo-leo, kas Tiit on teol, teol, teol.

Pääle nimetatud kahe linnukese pesitseb siin puuõõnsusis hall, paari tumepruuni sulega väike lepallind, siis ka käblik, kuldnokk jt.

Eriliselt elustub siinne külavaikus metslõokese trillerdusist. Hurmav on ta laul öösel. Metslõoke teeb oma pesa auku, mille ise kaevab puu alla.

Meriväljal on rand kivine, kuid juba mõned sammud tagasi Piritä poole, hakkavad kivid vahelduma pehme-peene liivaga. Meriväljal on laeva ja autobuse ühendus Tallinnaga.

Viimsi vallamajast kolme km kaugusel on tee ääres kolm röövlikoobast ehk tondiauku, kus elavad vaimud, kes ööseti jubedalt karjuvat ja koopaid ühendavais käiges luusivat. Need tondid olevat ülekohtuselt hukatud inimeste hinged, kes ei saa rahu. Endine Viimsi mõisa omanik krahv Buxhoevden oli julm rannaröövel ja salakaupleja. Ta laskis ehitada praeguse tuletorni kohale klaaskatusega, kõrgetornilise lossi. Tornil olid ümberringi augud eksitulede näitamiseks merelsõitvaile laevule. Pimedail sügisööl pidutses krahv kaaslasiga hästivalgustatud lossis, mille klaaskatus helkis kaugele. Laevad ei teadnud midagi röövel-krahvist ja sõitsid randa, kus nad paljaks riisuti ja laevamehed tapeti. Riisutud vara viidi röövlikoobaisse. Nii toimis krahv

aastaid. Viimaks paljastati ta roimad, ja krahv põgenes karistuse kartusel tormisel sügisööl, kadudes jäädavalt.

Praegu valitseb Viimsi mõisat kindral Laidoner.

KOSE.

Autobus peatus ajakirjanikkude kodu väravas. Kobisime autobuselt ja jatkasime teed jala läbi Kose männiku. Kirjanik Ernst Peterson teadis, et tuleme ja ootas meid oma suvilas.

Astusime kirjaniku töötuppa, mida pigem võiks nimetada raamatukoguks, sest seinad on põrandast laeni täiskiilutud raamatuiga.

Istusime ja jutlesime.

Elli jutustas sellest, kuidas Karjapoiss teda tutvustas kirjanikuga juba kolmandas klassis. Helve sellest, miks Hõiskamaa Jaagup viis une silmist mitmeks õhtuks. Mari võrdles Kajumaa Madist oma vanaisaga ja leidis neis palju ühiseid jooni. Liis, kes klassiraamatukogu hoidja, teadis tõendada, et Punu loetavamaid raamatuid. Vilma mõistus ei saanud kuidagi sellest jagu, kuidas võis ikka kuueaastane poisike kirjutada Lindude ja loomadesõda.

„Vaata, vaata, mis teie kõik ei tea. Teil viimne mu saladus välja uuritud, nii et mul ei ole midagi teile pakkuda,“ ütles kirjanik südamlikul toonil ja naeratas väikesile külalisile, kes vaatlesid teda kui mõnd ime-looma.

Kirjanik Ernst Petersoni suvila Kosel.

„Isegi väga palju, kui aga paluda tohime! Tutvustage meid K o s e g a !“

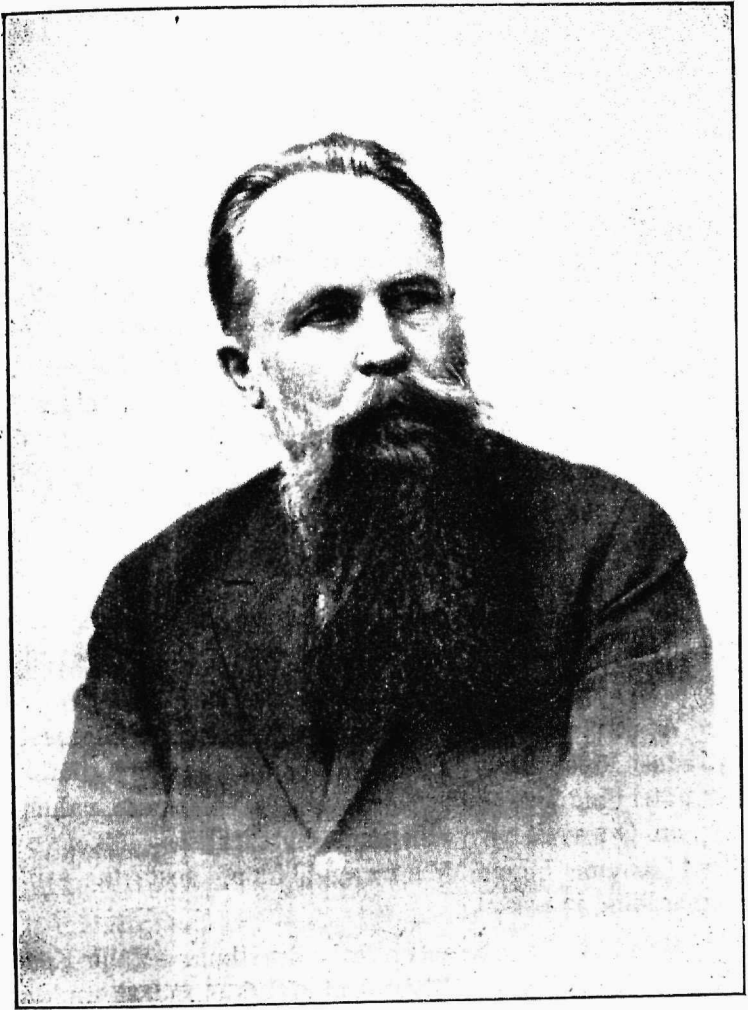
„Ilus! Aga ütelge mulle enne, mis teie Kosest juba teate?“

„Mitte midagi! Ajakirjanikkude kodu nägime siia tules!“

„Väga kena! Algame siis sellega, mida nägite!“ ütles kirjanik E. Peterson ja algas:

„Ajakirjanikkude kodu asub ilusa, peaaegu alles veel üsna loomuliku eesti männimetsa sees, kuhu inimese käsi ei ole veel viinud üleliiga palju kultuuri. Kultuuri on siin ainult niipalju, kui hädasti on vaja silmale ja suviseks majatalituseks. Mõjuavaldavad raudväravad tunnistavad, et siin on elanud enne jõukaid peremehi. Ja nii on ka lugu. See suvituskoht oli enne mõjukama ja rikkama Tallinna kaupmehe K o c h i perekonna päralt. Need on ka ehitanud maja, tarbehood, aia, istutanud ilupuid ja -põõsaid, ajanud metsa alla mugavaid jalgteid jne. Sõja ajal müüs viimane omanik paiga ja asus välismaale elama. Koht langes mitme omaniku kätte järgimööda. Üks neist asutas sinna joogimajagi, kus trallitati ja mürgeldati ööd läbi, kuni omandas selle A j a k i r j a n i k k u d e ü h i n g, kes muutis paiga kenamaks suvitus- ja puhkekohaks oma liikmetele; ent ka võõrad võivad siin teatava maksu eest suveks saada nii mõnegi toa. Koht on Kosel kuivemaist ja mugavamaist ja ajakirjanikud on kannud hoolt paiga ilu ja mõnususe tõstmiseks kõigest jõust. Teed on puhatud, ilupõõsad hoitud, isegi tennisplats on olemas, kus võib veeta aega lõbusas ja paljuliikivas mängus.

Ajakirjanikkude kodust viib tee kaugemale idapoolle läbi peaaegu nagu põlise metsa. Kitsas tee ussina

Ernst Peterson.

lookleb suurte männide alt läbi. Metsa alt vilksahtuvad siit ja säält mõningad majad, juba turjal kümnete aastate vanus — need on n. n. V a n a - K o s e elanikkude suvilad, mille omanikud siin on elanud juba põliselt mitmed põlved.

Kuiv õhk, jahe männimetsa vaigune vilu, suurepärase looklev Pirita jõgi all aasul, üle jõe tore K l o o s t r i m e t s ja kilomeeter eemal kõrge L a s n a - m ä e k a l l a s, kust võib vabalt näha suurepäralist Tallinna pilti, õhtul merre suklevat kollast päikese kestat, kust silm näeb Naissaart, Prangli saari ja peegelsiledat Soome lahe palet. Need on põhjused, mis siia vaiksesse jumalasaarde on meelitanud asujad-suvitajad, mis ka põhjuseks oli

K o s e - K a l a s t e v o i U u s - K o s e

asutamisele Lasnamäe helgesse kaissu, kus muld meetripaksune, kus suve soojus ja päike võimaldavad kasvada lopsakalt nii rohul kui ka puul.

Ajakirjanikkude kodust vaevalt veerand kilomeetrit edasi lõpeb mets järsku, ja eemalt Lasnamäe kalda alt paistavad uuemad majad puie ja põõsaste vahelt. See on U u s - K o s e ehk nagu kutsutakse — K o s e - K a l l a s t e, õigem V a r s a a l l i k a, sest ta asub varsaallika juures.

Vana- ja Uus-Kose on kaks ise ilma. Vana-Kose asub põlise metsa all, liivasel pinnal, kus musta mulda, võib olla, paari sõrme paksuselt; kus kasvab metsa all m u s t i k a i d, s i n i k a i d, p o h l i; kus ainus ilupõõsas on harjumaa tseeder, thuja — elupuu, — kadak,

härjapõlvlane oma torkava okastega, mida, nagu vana laul ütleb, ka „juut ei taha iialgi!“

Siin piriseb suveööl sääski ja unine vares laseb oma kõrihäält kuulda. Kose-Kallastel on viimane kui puu ja põõsas istutatud, nii ütelda oma kasvatatud, muidugi Jumala armust. Mis siia paned kasvama, see ei tee palgatööd, vaid kasvab nagu enesele. Aastat 18 tagasi ei olnud siin puud ega põõsast, ei vitsaraagugi; kõik oli heinamaa, ja kohati vesiseid lohke, et tuli panna lauad pääle, kui tahtsid minna üle. Isegi kapsaid sai kevadel istutada saelauad jalgade all — muidu vajusid põhja.

Ja nüüd?

Ainult majade katuseid paistub suurte puie latvade vahelt veel välja, ja tee kõrvale istutatud kuused loovad ilusama ja pikema allee, mis üldse Tallinna ümbruses on olemas, otse nõiduva oma kahelt poolt ümbritseva mustjasroheka sülelusega. Maju ümbritsevad suured viljapuuaiad, kus kasvab õuna-, pirni- ja ploompuid, mille all otse muhelevad tikerberi-, musta- ja valgesõstrapõõsad.

Aga lilli! Taevakene, kui palju on neid siin! Lilledede meri! Juba varakevadel meelitavad silma lumikellukesed, esikud, meelespea j. t., aga suvel ja sügisel on neid niipalju ja rohkesti, et ei suuda lugedagi.

Näib, nagu püüaks iga maja trumbata teist üle oma lilledega. Niisama suurepärane on Kose-Kallastel aedade õitseag, mil kogu kaldaalune üsna nõretab valgeis, roosakais õuna-, kirsi- ja ploompuides õites.

Rohkearvuline puiestik ja põõsastik on meelitanud sajad linnukesed siia pesitsema, ja kassipidamise keeld

kindlustab õhuelanikkudele majapidamise. Kuldnokad, lepalinnud, kivitäksud, vindid, pajulinnud ja ööbikud on nüüd siinse koha enestele valinud elupaigaks. Kogu kevade laksutab ööbik ööd otsa akna all puhmas oma kiri-kuiti ja seda tihtigi juba tüütuseni.

Vahel sekka lendab suvel ka peoleo Kloostri metsast siia ja uhkeldab oma valkjaskollases kuues kuski pihlaka, pärna või hõbepaju ladvas ja kisendab. Ka kägu on sageli näha, sest tema otsib paika, kust võiks leida oma lapsele ju kasuvanemaid.

Seesama pisilindude rohkus meelitab ka raudkulli metsast siia. Tihti näed teda aia kohal üleval liputavat tiivu, nagu ripuks ta kinni mingi nägematu nõia nõõri otsas. Pisilinnukesed kaovad raudkulli nähes, vaikib laul; aga enne, kui saad tuua püssi, on raudkull juba eemale lennanud ja sipleb ja supleb jälle õhu piirita meres. Ka harakad, need pisilindude pesade suurimaid vaenlasi, kes armastavad suvel elada metsa hämaruses, poetavad endid salaja siia, ja näed neid vargsi hüppavat kuuskede reas või paksemas puhmas, kus tingimata väikese linna pesa.

Ka sügis on ilus Kose-Kallastel. Siis pakub aed oma paremat, ja nagu suvel moonid oma tulipunast pääd nagu tuld lasksid paista aia kirjusest, nii pakuvad nüüd pihlakaoksastiku eredad marjakobarad omasarnast ilu sügisepuie värvirikkale, kirjule lehestikule.

Kõike seda Vana-Kose juba ei paku. Enam ühetooniline, igav ja sügisesil pimedail õil, kui lootust külastub pigipimedus ja puhub tuul ja mühiseb mets — siis: siis on sääl isegi õudne.

Ka talvel, kui lumi katab maad, pakub sinne ümbrus palju meelegahtust ja lõbu. Siin on ümbrus, kus

suuskadel saab liuelda nii lagedal kui ka kõrgustikust alla. Peaaegu ju ainult Kose- ja Kose-Kallaste ümbruses leiduvad ainukesed Tallinnale lähidamad orud ja mäeseljäandikud.

Pääle kõige selle on Kose-Kallaste ümbrus taimetiku ja maapinna poolest väga huvitav. Siin Lasnamäe kalda all kasvab palju neid taimi ja puid, mida ei leidu muidu nii kaugel põhjas. Siin Lasnamäe kaldal leiab taimeteadlane nii mõndki üllatust, ja geoloog oskab näidata Kose jõe Kose-Kallaste kohal pahemal kaldal neid kihistusi, mis Põhja-Eesti rannikule omapärane.

Kose-Kallaste naabruses, vaevalt pool kilomeetrit põhjapool, kiratab vist kaugemaid põhjamaa tammi-
mikiid.

KOSE LÄHIMAST MINEVIKUST.

Kultuuri tööle asuti Kose-Kallastel 1912. a., mil linn rentis vähe üle kümne tiinu lagedat heinamaad kitsama ringkonnale. Rentijate seas olid suuremalt osalt Tallinna linna teenijad-ametnikud. Asutajate hulgas oli ka meie isamaa suurimaid tegelasi K. Päts. Maa jagati 12 osasse ja järgneval aastal võis iga rentnik asuda oma umbes tiinulisele kohale. Kohad said nii jagatud, et teed ja Lasnamäe kallas ühes väikese saareke-
sega, mis asub mäekaldast väljajooksva ojakese harude vahel, jäid küla üldkrundiks. Selle korraldamiseks asutati ü h i n g K o s e - K a l l a s t e. See oli peaaegu esimene katse Eestis asutada aedküla suvitamise mõttes.

Uuele algatusele tuli Tallinna linnavalitsus vastu: sõlmis pikaajalisi kontrakte ja andis oma puukoolest puid ja põõsaid maksuta. Tehti aiad ümber, kaeveti kraavid, torutati, sillutati teed, korraldati üldpaigad mänguks, istutati puid ja põõsaid jne. Hääle algatusele aga tuli raske takistus: vaevalt oli paar maja valmis, kui algas maailmasõda. Vene valitsus hakkas just Kose-Kallaste ligidale ehitama kindlusi. Majad rekviireeriti, elama asusid vaevalt valmisaanud tubadesse kindluse ehitajad: kümnikud, ametnikud, töölised — majade päriselanikud pidid lahkuma! Need olid kurvad päevad! Elanikest läksid paljud sõtta ja üks jäigi sinna. Mõni langes eesti vabadussõjas.

Majad ja aiad rikuti, aiaviljapuiest ja põõsaist jäid räbalad järele; kõik töö näis mahavisatuna. Kuid maailmasõja lõppemisel 1918. aastal said rentnikud maad tagasi. Kaevikud kadusid, kindlused vajusid kokku, miljonid rublad olid visatud maha. Uuesti algas Kose-Kallastel uus ülesehitamise töö pääle. Mitmed endised ühingu liikmed ei tulnudki enam tagasi. Nende seas oli ka, nüüd juba Eesti ajutise valitsuse juht, K. Päts, kes alguses elas veel Kose-Kallastel oma imepisikeses majakeses. Selle ta oli enesele ehitanud kilomeeter linna pool Lasnamäe küljesse kaevetud püsirohu keldri juures asuvast vahimehe majakesest. Nüüd oli K. Päts kolinud Lükati taha sohu ja rappa, kus hakkas ehitama uut talu suuremas ulatuses. Lahkunud liikmete asemele tulid uued. Nende seas ka kirjanik E. Vilde, kes aastat kaks elas Kose-Kallastel. Kose-Kallaste aga edenes, kasvas ja kosus ja muutus ikka ilusamaks ja mugavamaks suvituskohaks.

Mõni aasta tagasi tuli linnavalitsus rentnikkude

soovile vastu ja müüs kohad päriseks. Sellega oli pandud ka kindel arenemine Kose-Kallastele ja tema arenemine ja ilustumine sammub jõude.

Kuid võrreldes Piritaga on Kosel ja Kose-Kallastel just vastupidine ilme. Pirita on kärarikas, Kose aga vaikne. Pirita lõbustuskoht, Kose puhkepaik, kus keegi ei püüa teist tülitada, segada. Pirita ilusam iludus on tema meri, Kose kaunim kaunidus tema aiad oma puie ja põõsastega, lillede ja kõrge Lasnamäe kaldaga.

Tore, otse rahustav vaikne on vaade säält ümbrusesse, eriti hommikuti ja pärast päeva loojangut. Nagu pihu pääl all, vaadates merele, asub Vana-Kose ja eemal Pirita oma kloostrivaremete kõrgele ulatuva kolmenurgelise viiluga. Ja selle taga sini-sinine meri; vahel peegel sile, vahel täis valgeid laineid, mis paistavad nagu siidvillane lambakari. Ja eemal suigub Naissaar, Äigna, mille vahelt kerkib vahel üles nii mõnigi merehiiglane oma suitsukorstnatega. Sääil vilgub juba päikesee loojaminekust pääle Naissaarest tuletorni sädelev tuluke, kaob ja kasvab, kasvab ja kaob. Pahemat kätt, kaugemal, nagu mõttes, asub Tallinna. Vabrikud ajavad pikist korstnaist suitsu välja, mille joad ujuvad kaugele, kaugele... nii kaugele, kui näeb silm. Sääil näitab Oleviste oma sihvaka torniga üles, kõrgele! Paremalt poolt kaugelt üle mere paistavad Prangli saared nagu murtud paadid sinises uduvines ja lähedal üsna metsa ääres K. Pätsu uus asula.

Pöördud itta. Sääil näed vana Iru künklikku maastikku ja vähe lõunapoolt Saha kabeli, selle meie vanima kiriku varemete siluetti.

Imelikud tunded tõusevad su rindu! See on ju Eesti algus — Eesti süda. Siin elas ju muinasjutuline

Kalev, Linda. Siit algas Eesti muinasajal, siin . . . näe, sääl sinise metsa ääres on ju ka jälle Uue-Eesti ühe algataja talu. Vana ja uus — jälle koos! Ja näe siinsamas, see oli suvistepühal, teisel maailmasõja aastal, kui istusid siin Varsaallika saarekese pääl toomingapõõsa varjus pooltosinat mehi salapäraselt koos K. Pätsu juhatusel ja pidasid nõu, mis siis teha, kui laguneb Vene. Selliseid tundemärke oli juba siis olemas. „Peame töötama iseseisvalt!“ see oli selle koosoleku kindel tahe ja veendumus.

Ja saatus tahtis — tahtis, et tuleks tagasi Kalev. Tuli. . . Tuli. . .

Eesti põlve uueks looma,
oma rahval õnne tooma!

Ja selle tunnistajad ja tõestajad ongi muude seas Pirita, Merivälja, Kose ja Kose-Kallaste oma elu ja iluga!“

---

st
13779

11111111111111111111
№. 416 (28. v. 31).

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00015206 2